

УДК 378.147

Світлана Паршук

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У данній статті розглядаються основні завдання саморозвитку та самовдосконалення під час підготовки майбутніх учителів початкових класів у ВНЗ та необхідності підтримки професійного розвитку вчителя. Вимога постійного особистісного і професійного зростання є чи не найважливішою для професії педагога. Адже саме вона пов'язана з донесенням до широкого загалу всіх новітніх досягнень у культурі, науці і техніці, найвищих норм та ідеалів з метою забезпечення прогресивного розвитку.

Ключові слова: саморозвиток, самовдосконалення, професійна діяльність.

Професійна діяльність сучасного педагога навчального закладу в умовах модернізації української освіти ускладнюється та поповнюється новим змістом. Вимога постійного особистісного і професійного зростання є чи не найважливішою для професії педагога. Адже саме вона пов'язана із донесенням до широкого загалу всіх новітніх досягнень у культурі, науці й техніці, найвищих норм та ідеалів з метою забезпечення прогресивного розвитку. Для цього вчитель повинен сам досягти високого рівня, що стає можливим лише завдяки невтомній праці над собою. Програми принципового оновлення системи освіти враховують сьогодні безперервність педагогічної освіти чи освіти впродовж життя. І мова тут іде не про здобуття освіти (навчання у вищих навчальних закладах), а більшою мірою, про здатність вчителя саморозвиватися з урахуванням вимог професії та суспільства. Тому як ніколи стає актуальним дослідження механізмів професійного саморозвитку вчителя з метою його швидкої адаптації, гнучкості в умовах переходу України до європейської системи освіти.

Аналіз досліджень з даної проблематики засвідчив той факт, що проблема професійного саморозвитку розглядається з позиції професійного становлення особистості (О. Борисова, В. Орлов, А. Щербакова та ін.), цілеспрямованого професійного саморозвитку (Н. Божина, Є. Бондаревська, В. Маралов, В. Серіков, І. Чеснокова та ін.). Проблематика професійного самовдосконалення та саморозвитку досить фундаментально представлена в наукових працях учених (В. Андрущенко, Б. Гершунський, Е. Гусинський, І. Зязюн, В. Кремен та ін. – філософський аспект; К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Бодалєв, Л. Виготський, А. Леонтєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін. – психологічний аспект). Питання професіоналізму та розвитку особистості педагога розкрито у працях

багатьох дослідників (С. Гончаренко, А. Глузман, А. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, І. Підласий, В. Сластьонін, О. Сухомлинська та ін.). Вважаючи саморозвиток процесом активної, послідовної позитивної якісної зміни особистості, яка є результатом не зовнішніх дій, а її власних зусиль, дослідники (Н. Кислінська, Н. Нікітіна та ін.) розглядають цей процес і як діяльність особистості, спрямовану на зміну тих своїх психічних і особистісних властивостей, які вже є, закладені в природі людини чи попереднім етапом її розвитку, наприклад: пам'яті, мислення, уваги, емоційної сфери, загальних і професійних здібностей і задатків тощо. Самовдосконалення – це діяльність людини, спрямована на формування у себе нових і посилення наявних позитивних якостей і властивостей, умінь і навиків, а також на корекцію своїх недоліків; припускає дію на саму себе, означає опору людини на краще в собі, розширення цього кращого і посування до власної вершини (самовдосконаленості), досягнення *акме* (гр. *акме* – розквіт, вершина) [1; 5].

Філософією поняття «саморозвиток» трактується як перехід на більш високій ступінь організації і є властивістю як організму, так і суспільства, біосфери [2]. Тобто це перехід людини на рівень, де вона здатна виховувати саму себе. Основними ідеями даного підходу є утвердження самостійності, самовизначеності як провідних цінностей сучасного суспільного устрою, що передбачають здатність людини до саморозвитку, тобто до постановки цілей. Прибічники цього напряму наголошують на тому, що процес саморозвитку починається разом з життям, але людина довгі роки – нерідко все життя – не стає його суб'єктом – тим, хто ініціює і спрямовує цей процес. Це свідчить про відсутність мотивації саморозвитку, як однієї з головних проблем професійного становлення учителя зокрема. Підкреслюючи необхідність самоосвіти педагога, К. Д. Ушинський стверджував, що педагог існує як фахівець, допоки вчиться сам. Головний шлях до оволодіння педагогічним мистецтвом як наукою великий педагог бачить у прагненні вчителя до самоосвіти, до вивчення найновішої педагогічної літератури, оскільки тільки обізнаність з усією «...різноманітністю педагогічних заходів і методів виховання може врятувати вчителя від тієї впертої однобічності, яка, на жаль, надто часто зустрічається в педагогів-практиків» [7, с. 40].

Вивчення та аналіз характеру професійної діяльності випускників педагогічного вузу дозволяє говорити про наявність значних труднощів, що виникають при розв'язанні ними навчально-виховних завдань. Головна з них полягає в інертності молодих вчителів, перевазі в їх педагогічних діях шаблону, невмінні творчо мислити, механічному копіюванні досвіду педагогів-наставників. Якщо ж мова йде про саморозвиток в професійній діяльності, то рушійними тут стають такі фактори, як: бажання відповідати професії вчителя, бажання бути не гірше за інших, задовольняти вимоги адміністрації і т.д.

Головним напрямом сучасного вузу є перехід від масово-репродуктивної до індивідуальної творчої освіти, що створює умови для

виявлення і формування творчої індивідуальності й професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Проте під час навчання в університеті, як і під час професійної діяльності на шляху саморозвитку вчителя, постає багато зовнішніх та внутрішніх бар'єрів, що обумовлені багатьма об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Зовнішні об'єктивні бар'єри:

- низька заробітна плата, вчитель працює тому, що не може знайти більшу заробітну плату; клопоти про велику родину і «відсутність часу» на саморозвиток;
- велика завантаженість на роботі;
- поганий стан здоров'я та постійне його відновлення.

Зовнішні суб'єктивні бар'єри:

- у навчальному закладі не створюються умови для саморозвитку вчителів;
- наявність конфліктів на робочому місці;
- відсутність підтримки з боку адміністрації, якій не потрібні вчителі, що саморозвиваються.

Внутрішні об'єктивні бар'єри:

- відсутність навичок (здатності) саморозвитку, дотримання шаблонів та стереотипів;
- відсутність мотивів і потреби у саморозвитку;
- недостатня сформованість психологічних механізмів саморозвитку, самосприйняття, самопрогнозування;
- незнання (поверхове знання) «технології» саморозвитку і самовиховання.

Внутрішні суб'єктивні бар'єри:

- власна інертність, лінощі, небажання мобілізуватись для змін, особистісне зростання;
- розчарування у професії, з огляду на професійні невдачі;
- самопрограмування на блокування прагнення до змін;
- негативне ставлення до усілякого роду інновацій, які змінюють звичайний хід життя і змушують працювати над собою [4].

Усі перераховані фактори стримують, а іноді зовсім зупиняють, саморозвиток вчителів. На нашу думку, головними (рушійними) серед усіх перерахованих є внутрішні об'єктивні та внутрішні суб'єктивні бар'єри, оскільки вони більшою мірою пов'язані з мотиваційною сферою життєдіяльності і професійної діяльності як людини, так і вчителя зокрема. Більшість вчителів необхідно підтримувати, направляти, мотивувати та створювати їм необхідні умови для саморозвитку. Проте, існує категорія вчителів, які здатні до саморозвитку майже в будь-яких умовах.

Загальновідомо, що професійний саморозвиток учителя здійснюється протягом усієї його педагогічної діяльності, тому, як ніколи актуальною виступає необхідність створення такої моделі професійного зростання вчителя, яка давала б йому змогу економно, раціонально й успішно формувати ті цінності, які адекватні вимогам сучасної освіти, соціуму й

часу.

Одним із важливіших шляхів вирішення цієї складної проблеми виступає створення в навчальному закладі сприятливих організаційно-педагогічних умов і використання таких засобів активізації професійного самовдосконалення учителів початкової школи, які б сприяли розвитку професіоналізму, пробудженню потреби самоактуалізації, бажання творити свою особистість.

Порівняння визначень поняття «саморозвиток» приводить до висновку, що саморозвиток – це внутрішній процес самозміни внаслідок дії власних суперечностей, вищий рівень саморуку. При цьому система, що розвивається, має бути відкритою, оскільки внутрішні ресурси не можуть довго забезпечувати її існування.

Не можна не відзначити, що сьогодні існує велика «прірва» між школою та ВНЗ. Багато з учнів виявляються не готовими до навчання у ВНЗ (зокрема відсутність вмінь та навичок, пов'язаних з виконанням індивідуальних робіт творчого характеру, а не репродуктивного характеру; відсутності мотивації такого виду діяльності), що пов'язано з відсутністю тієї ж здатності до самовиховання та саморозвитку. Тому ми вважаємо доцільним формування даної потреби ще під час навчання в школі.

Умови, що висувуються вчителем для успішного саморозвитку:

– реалізація управлінської взаємодії з вчителем у відповідності до принципу створення «вільного простору» [6, с. 176]. Мова йде про непримусовість адміністративного впливу, вчитель сам обирає зміст, засоби діяльності та самоорганізацію;

– передача вчителю обов'язків і розширення його функцій як суб'єкта, що сам організовує свій розвиток. Вчитель вільний у виборі, що підвищує пізнавальну активність;

– навчання вчителя самоорганізації;

– включення вчителя в діяльність, пов'язану з самоорганізацією, з урахуванням специфіки суб'єктного досвіду та індивідуальних можливостей.

У той же час процес саморозвитку педагога долає існуючі протиріччя:

– між потребою в нових професійних знаннях, вміннях, які дозволяють вчителю якісно виконувати свої професійні функції, і недостатньою увагою до них у методичній роботі початкової школи;

– між потребою у саморозвитку, самореалізацією своїх професійних знань, вмінь і недостатньо активними формами та їх змістом у методичній діяльності навчального закладу;

– між бажанням педагога професійно саморозвиватися й самовдосконалюватися та його готовністю та здатністю до самоорганізації цих процесів.

Методична діяльність початкової школи повинна вирішувати всі ці протиріччя, актуалізувати і підвищувати творчий потенціал педагога, активізувати усі засоби розвитку та саморозвитку.

Вирішити ці протиріччя можливо лише у випадку цілеспрямованого управління цим процесом. Метою методичної діяльності є надання психолого-педагогічної і методичної допомоги педагогам у їх професійному саморозвитку та самовдосконаленні.

Саморозвиток вчителів – важлива складова професійної діяльності, від якої певною мірою залежить якість цієї діяльності. З огляду на нормативні документи та невідкладні завдання системи освіти в цілому, саморозвиток вчителів стає однією з головних складових його діяльності впродовж життя. З перших днів навчання у ВНЗ необхідно формувати навички саморозвитку студентів, оскільки вони певною мірою визначатимуть професійну спрямованість. Адміністрації шкіл необхідно звернути увагу на формування психолого-педагогічної підтримки, для забезпечення саморозвитку вчителів як прояву самоорганізації високого рівня. До такої підтримки слід віднести організацію «вільного простору» і позиції вибору для вчителя.

Отже, для ефективного саморозвитку та самовдосконалення в сучасному середовищі вчителю початкової школи важливо мати певні ресурси, зокрема: час для саморозвитку, доступ до інформації, методичне забезпечення (заходи, навчально-тренувальні технології і навчальні програми, які вчитель може використати для свого професійного розвитку). І хоча подекуди створення умов та ресурсів для саморозвитку, безперечно, вимагають певних матеріальних витрат, однак, освітній заклад, в якому навчаються майбутні педагоги, що значну увагу приділяють саморозвитку, має потенціал зростання, є перспективним і привабливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайніленко Т. В. Основи професійного самовдосконалення педагога : методичні рекомендації / Т. В. Вайніленко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 250 с.
2. Филос. Энц. Слов. / Ильичев Ф., Федосеев Н. и др. – М., 1983. – 591 с.
3. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений. – М. : Академия, 2002. – 188 с.
4. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя : монографія / Л. М. Митина. – М. : Флинта – Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.
5. Никитина Н. Н. Введение в педагогическую деятельность: теория и практика / Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. – М. : АCADEMIA, 2004. – 216 с.
6. Серета І. В. Технологія професійного саморозвитку вчителя-початківця / Серета І. В. // Освітні технології у школі та ВНЗ. – Миколаїв : Видав. Відділ МФ НА УКМА, 1999. – С. 176–179.
7. Ушинський К. Д. Твори : в 6-ти тт. / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. Школа, 1954. – Т. 1. – С. 40–41.